

ზაკარია ჩიჩუას გამომუშვეყნებელი ნაშრომი „ჩემი არქივი“
ZAKARIA CHICHUA’S UNPUBLISHED WORK „MY ARCHIVE“

ლევან ჯიქია

საქართველოს ეროვნული არქივი
თბილისი, საქართველო

LEVAN JIKIA

National Archives of Georgia
Tbilisi, Georgia

Abstract. The unpublished manuscript „*My Archive*“, written by the prominent Social Democrat and pharmacist Zakaria Chichua (1875–1951), is preserved in the Central Historical Archive of the National Archives of Georgia (Fund 2135, Inventory 1, File 1). The work consists of two notebooks, and the memoirs were written in exile in France in 1929. The text is handwritten in black ink, and numerous pages contain insertions, deletions, and the author’s marginal comments and clarifications. The manuscript’s chronological scope spans from the late 19th century up to the year 1905. Zakaria Chichua reflects on the purpose of writing his memoirs. He expresses the hope that this work will serve as a mirror of his time: whoever looks into it will see the flaws and obstacles of the era, as well as the narrow and wide paths he himself has traversed, often thorny and challenging. Chichua’s manuscript is of particular interest for a number of reasons. It provides a vivid depiction of the flawed educational practices that prevailed in the Ozurgeti Theological Seminary in the late 19th century – methods which, according to the author, instilled in students a disdain for schooling rather than a love of knowledge. The manuscript devotes significant attention to the formation of Georgian Social Democracy, the internal ideological conflicts between its two main branches, and the struggles of workers and students in their pursuit of rights, the 1905 Revolution, and others. Having spent part of his life in Russia, Chichua integrates the experiences and observations from this period into his memoirs as well. The manuscript highlights the activities of several notable Georgian Social Democrats, including: Joseph Stalin, Noe Zhordania, Isidore Ramishvili, Noe Ramishvili, Benia Chkikvishvili, Noe Khomeriki, Philip Makharadze, Mikha Tskhakaia, Sasha Tsulukidze, Vlasa Mgeladze, Silibistro Jibladze, and others. Zakaria Chichua’s „*My Archive*“ serves as a valuable primary source for the study of the socio-political processes unfolding in Georgia from the late 19th century to the early 20th century.

Key words: *Zakaria Chichua, Isidore Ramishvili, Ioseb Stalini, Egnate Ninoshvili, Noe Jordania, Giorgi Laskhishvili.*

აბსტრაქტი. საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალურ საისტორიო არქივში (ფონდი 2135, ანაწერი 1, საქმე 1) ინახება ცნობილი სოციალ-დემოკრატიის ფარმაცევტის ზაქარია ჩიჩუას (1875-1951) გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „ჩემი არქივი“, რომელიც ორი რვეულისგან შედგება. მოგონებები 1929 წელს ემიგრაციაში, საფრანგეთშია დაწერილი, ნაწერი შავი ფერის კალმით არის შესრულებული და ბევრ ადგილას გადაშლილია, ჩამატებულია სიტყვები, თან ახლავს ავტორის კომენტარები. ნაშრომის ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს XIX საუკუნის მიწურულიდან 1905 წლის ჩათვლით პერიოდს. ზაქარია ჩიჩუა საუბრობს მოგონებების დაწერის მიზანზე, მისი აზრით ეს მოგონებები იქნება მისი დროის სარკე, ვინც მასში ჩაიხედავს, დაინახავს ნაკლოვანებებს, მის მიერ ბარდ-ეკლიან, ვიწროდ თუ ფართოდ გავლილ გზას. ზაქარია ჩიჩუას ნაშრომი მრავალი ასპექტითაა საინტერესო, აქ აღწერილია იმ პერიოდში (XIX ს-ის მიწურული) ოზურგეთის სასულიერო სემინარიაში დამკვიდრებული მანკიერი სწავლის მეთოდები, რომელიც მოსწავლეს სკოლას აძულებდა და ცოდნას კი არ აძლევდა. ნაშრომში დიდი ადგილი ეთმობა ქართული სოციალ-დემოკრატიის ჩამოყალიბების პროცესს, მის ორ მიმდინარეობას შორის არსებულ წინააღმდეგობებს, მუშებისა და სტუდენტების ბრძოლას უფლებებისთვის, 1905 წლის რევოლუციას და ა. შ. ავტორმა დროის გარკვეული ნაწილი რუსეთში გაატარა, რაც ასახულია მოგონებებში. ნაშრომში დიდი როლი ეთმობა ისეთი ცნობილი ქართველი სოციალ-დემოკრატების მოღვაწეობას, როგორებიც არიან: იოსებ სტალინი, ნოე ჟორდანი, ისიდორე რამიშვილი, ნოე რამიშვილი, ბენია ჩხიკვიშვილი, ნოე ხომერიკი, ფილიპე მახარაძე, მიხა ცხაკაია, სამა წულუკიძე, ვლასა მგელაძე, სილიბისტრო ჯიბლაძე და სხვები. ზაქარია ჩიჩუას აღნიშნული ნაშრომი მნიშვნელოვანი წყაროა XIX საუკუნის მიწურულისა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოში მიმდინარე საზოგადოებრივ-პოლიტიკური პროცესების შესასწავლად.

საკვანძო სიტყვები: ზაქარია ჩიჩუა, იოსებ სტალინი, ისიდორე რამიშვილი, ეგნატე ნინოშვილი, ნოე ჟორდანი, გიორგი ლასხიშვილი.

შესავალი

ცნობილი სოციალ-დემოკრატი, ფარმაცევტი, საზოგადო მოღვაწე, ზაქარია ჩიჩუა ოზურგეთის მაზრის სოფელ ქანჭათში დაიბადა. ის იმთავითვე სოციალ-დემოკრატიული იდეებით აღმოჩნდა გატაცებული და მალე ამ მოძრაობის თვალსაჩინო ლიდერიც გახდა. მეფის ხელისუფლებამ ის დააპატიმრა და რუსეთში გადაასახლა, საიდანაც 1917 წლის თებერვალ-მარტის რევოლუციის შემდეგ დაბრუნდა. საქართველოს დემოკრატიულ რესპუბლიკაში ზ. ჩიჩუა ხელმძღვანელობდა ნაცი-

ონალური სიმდიდრის სააფთიაქო ნაწილს - სააფთიაქო მარაგებს. საბჭოთა რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ ის ემიგრაციაში გაემგზავრა, ცხოვრობდა საფრანგეთში, ლევილში, სადაც შეუდგა ქართული პოლიტიკური ემიგრაციის არქივის დოკუმენტაციის მოწესრიგებას და სისტემატიზებას. გარდაიცვალა 1951 წელს, დაკრძალულია ლევილის ქართველთა სასაფლაოზე.

მეთოდი

სტატიაში გამოყენებულია შინაარსობრივი ანალიზის მეთოდი.

შედეგები

სტატიაში ნაჩვენებია ქართული სოციალ-დემოკრატიის თვალსაჩინო ლიდერის ზაქარია ჩიჩუას გამოუქვეყნებელი ნაშრომის „ჩემი არქივის“ ძირითადი პასაჟები. ზ. ჩიჩუა ხაზს უსვამს რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოში, როგორც განაპირა მხარეში, დამკვიდრებული საგანმანათლებლო და პოლიტიკური სისტემების მანკიერ მხარეებს, სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის საქართველოში დამკვიდრების პერიპეტიებს, ამ მოძრაობის ლიდერების (იოსებ სტალინი, ნოე ჟორდანიას და სხვები) მოღვაწეობას. ზ. ჩიჩუას აღნიშნული ნაშრომი ქართული სოციალ-დემოკრატიის ისტორიის შესასწავლად მნიშვნელოვანი პირველწყაროა.

მსჯელობა

ზაქარია ჩიჩუა მოგონებებს იწყებს მისი ოზურგეთის სასულიერო სემინარიაში სწავლის პერიოდით, თუმცა, როგორც თვითონ აღნიშნავს, ამ სასწავლებელს მისთვის ცხოვრებაში გამოსადეგი ცოდნა არ მიუცია. სასწავლებლის ზედამხედველმა, ნიკოლოზ ტატიევმა (ის წარამარა იყენებდა სიტყვას „რაქვიანა“ და ამიტომაც მოსწავლეებმა „რაქვიანა“ შეარქვეს) რუსული ენის სწავლების ისეთი მეთოდი დაამკვიდრა, რომელმაც ვერცერთ მოსწავლეს რუსული ენა ვერ შეასწავლა, შესაბამისად, არცერთმა მოსწავლემ რუსული არ იცოდა. სასწავლებელში ქართულად ლაპარაკი აკრძალული იყო, რასაც თითქოს უნდა უზრუნველყო მოსწავლეების მხრიდან რუსული ენის სწავლა. ვინც ქართულად დაილაპარაკებდა, მას ტატიევი ე. წ. ფირფიტას აძლევდა, გაკვეთილების დამთავრების შემდეგ ვისაც ფირფიტა აღმოაჩნდებოდა, ის უსადილოდ რჩებოდა. უსადილოდ დარჩენა კი, ცხადია, არცერთ მოსწავლეს არ უნდოდა, ამიტომ ყველა ცდილობდა „რუსულის მასწავლებელი“ ხელში არ ჰქონოდა და ის სხვისთვის გადაეცა. ფირფიტა ხელიდან ხელში გადადიოდა. მოსწავლეებს რუსულად საუბარი არ შეეძლოთ, ამიტომ იძულებული იყვნენ საუბარში თითო-ორიოლა ქართული სიტყვა გაერიათ, რაც საკმარისი იყო ფირფიტის მისაღებად. ამ ფირფიტამ მოსწავლეებს არათუ რუსული ენა ვერ შეასწავლა, პირიქით, შეაზიზღა მათ ეს ენა, ხოლო ზოგ მოსწავლეს კი დაბეზლება შეათვისებინა. უსადილოდ დარჩენის თავიდან ასაცილებლად მოსწავლეები ცდი-

ლობდნენ ფირფიტა მოეშორებინათ, ეს მოსწავლეებს შორის ხშირად ჩხუბში და აყალ-მაყალში გადაიზრდებოდა. ეს გარემოება მოსწავლეებს შორის უნდობლობას თესავდა. ამ აყალ-მაყალში ჩაერეოდა ხოლმე სასწავლებლის თანამშრომელი დავით აბაშიძე, რომელიც მოსწავლეებს ფეხაკრეფით დაყვებოდა კორიდორში და ყურს უგდებდა. თუ ვინმე ქართულად დაილაპარაკებდა, ის ფირფიტას შეაჩეჩებდა ხელში და უსადილოდ დასატოვებლად მოსწავლის სახელსა და გვარს უბის წიგნაკში ჩაინიშნავდა. დავით აბაშიძეს ფირფიტები ათეულობით ედო ჯიბეში და შეედლო თვალის დაუხამხამებლად დაერიგებინა. ასე რომ მოსწავლის კვირაში 4-5-ჯერ უსადილოდ დატოვება ჩვეულებრივი რამ იყო.

ზაქარია ჩიჩუა ხაზს უსვამს იმ შიშს, რომელიც მოსწავლეებს მასწავლებლების მიმართ გააჩნდათ, მაგალითად, თუ ისინი ქუჩაში ან სადმე მასწავლებელს წააწყდებოდნენ, შურდულივით გარბოდნენ და გვიმრაში ან თხრილში იმალებოდნენ.

სასწავლებელში არსებული სიტუაციით უკმაყოფილო მოსწავლეები ერთ დღეს შეიკრიბნენ და დაიწყეს მსჯელობა რუსული ენის მასწავლებელ პავლოვის წინააღმდეგ. პავლოვი, გარდა იმისა, რომ მოსწავლეებს უკრძალავდა ქართულად ლაპარაკს, უშვერი სიტყვებითაც მიმართავდა მათ. ამიტომ, მოსწავლეები პავლოვის წინააღმდეგ ორ შესაძლო ვარიანტს განიხილავდნენ: 1. არ შესულიყვნენ პავლოვის გაკვეთილზე, ამას გაიგებდა ზედამხედველი და პავლოვს იქაურობას მოამორებდა; 2. მოსწავლეებს უნდა დაეწერათ თხოვნა პავლოვის შეცვლის შესახებ და ის ზედამხედველისთვის გადაეცათ.

ამ საკითხზე კამათი ორი კვირა გაგრძელდა. გაიმარჯვა მოსაზრებამ, რომლის მიხედვითაც თხოვნა უნდა დაეწერათ პავლოვის შეცვლის თაობაზე. თხოვნის დაწერა თავის თავზე მეოთხეკლასელმა ივლიანე მგელაძემ აიღო, რომელმაც ეს ამბავი მასწავლებელ გიორგი მარგალიტაძეს გაანდო. დრო გადიოდა, დაწერილი თხოვნა არსად ჩანდა, პავლოვი კი მოსწავლეების ლანძღვას განაგრძობდა. ერთ დღეს მოსწავლეების მოთმინების ფიალა აივსო, პავლოვის გაკვეთილის დროს ისინი დაეწყვნენ ერთმანეთის მიყოლებით და „ხასანბეგურას“ სიმღერით მდინარე ჟუჯის პირას ბუჩქნარში წავიდნენ. აღმოჩნდა, რომ რამდენიმე მოსწავლე მათ არ გაჰყვა. ზარი დაირეკა, რაც გაკვეთილის დამთავრების ნიშანი იყო და ისინიც სკოლისაკენ წამოვიდნენ. გაბოროტებული ზედამხედველი ტატიევი მათ სკოლაში დახვდა, მის გვერდით იდგა დავით აბაშიძე, რომელსაც ჯიბეები სავსე ჰქონდა „რუსულის მასწავლებლით“ – ფირფიტებით.

ზედამხედველმა რამდენიმე მოსწავლე ამოარჩია, ისინი დავით აბაშიძეს გადასცა, რომელმაც მათ მკლავებში მოკიდა ხელი და სკოლის კანცელარიაში შეიყვანა. ტატიევიც კანცელარიაში შევიდა და ხმამაღლა თქვა:

„შენ, რაქვიანა, „საკატორღე“ „ბუნტი“ ჩამოაგდე?! მე, შენა, რაქვიანა, ციმბირს გაგზავნი. დაიფიცე ამ მიწიერ ღმერთზე – სალოკი თითით უჩვენა იმპერატორ ალექსანდრე მესამის პორტრეტზე – რომ ყველაფერი მართალი თქვა. მითხარი, რაქვიანა, ვინ გასწავლა „ბუნტი“? - მიმართა ზ. ჩიჩუას.

„თქვი, ჰო, მალე თქვი!“ წასჩურჩულა დავით აბაშიძემ ზაქარია ჩიჩუას და გვერდებში მუჯღუგუნი ჰკრა.

მოსწავლეებმა სიტყვა ბუნტის მნიშვნელობა არ იცოდნენ. თან გვერდები სტიკოდან და ცრემლები დაჰა-ღუპით ჩამოსდიოდათ. ზ. ჩიჩუამ ხელები ალაპყრო ზევით და თქვა: ბუნტის არაფერი გამეგებაო. ამ პასუხმა ტატიევი ვერ დააკმაყოფილა და დაჟინებით მოითხოვდა ბუნტის დამგეგმავის დასახელებას. მას ეგონა, რომ ვიღაცამ გარედან დაგეგმა ეს ყველაფერი.

დაიწყო ძიება, აღმოჩნდა, რომ მასწავლებელმა გიორგი მარგალიტაძემ მოსწავლეების განზრახვის შესახებ ტატიევის დიდი ხნით ადრე აუწყა. მოსწავლეები სკოლიდან გარიცხვას მასწავლებელმა აბესალაშვილმა გადაარჩინა. სამაგიეროდ მოსწავლეები შემოქმედის მონასტერში გაგზავნეს და ყოველი ცისკრის ლოცვისას ბერები მათ ოცამდე მეტანიებს აკეთებინებდნენ.

ზაქარია ჩიჩუამ ოზურგეთის სასულიერო სემინარია 1893 წელს დაამთავრა, თუმცა, როგორც თვითონ აცხადებს, მას სკოლიდან მუტრუკის ცოდნა გამოგყვია. ამის საილუსტრაციოდ ის ერთ ასეთ ამბავს იხსენებს: სკოლის დამთავრებიდან ათი დღის შემდეგ მასთან ოჯახში ერთი გლეხი მივიდა, რომელმაც თურმე ხარი იყიდა და ზ. ჩიჩუას სთხოვა ნასყიდობის წერილის დაწერა. ზ. ჩიჩუამ იხტიბარი არ გაიტეხა, მცოდნედ მოაჩვენა თავი, მაგრამ ვერაფერი დაწერა, შერცხვა და ყურებადმდე გაწითლდა. გლეხი მიხვდა რაშიც იყო საქმე და თქვა: დასაწავია ის სკოლა, რომელიც ნასყიდობის, ტირილის, თამასუქის წერას არ ასწავლისო. ცხადია, გლეხი უკმაყოფილო წავიდა.

იყო კიდევ ერთი ასეთი შემთხვევა: ერთ დღეს ზაქარია ჩიჩუა, ოჯახის წევრებთან ერთად, ლავრენტი წულაძის სახლში მივიდა, სადაც მეზობლები ცაცხვის ხის ძირში მოგრძო მაგიდას უსხდნენ და ლოტოს თამაშობდნენ. მისულებიც მიიპატიჟეს. ჩამოარიგეს ლოტოს ფირფიტები, რომელზეც დაუსრულებელი სიტყვები და წინადადებები ეწერა, მაგალითად, ერთ ფირფიტაზე ეწერა: „სიკვდილი სახელოვანი“, „ურჩევნია სულსა, გულსა“, „გზა ვიწრო, ვერცა კლდოვანი“. დაიწყეს თამაში, ამოჰქონდათ ფირფიტები და მასზე არსებულ ფრაზებს ხმამაღლა კითხულობდნენ, მოთამაშეები ანდაზის მეორე ნაწილს, რომელიც ასევე ფირფიტაზე ეწერა, უერთებდნენ მას. ზაქარიამ ვერცერთი ანდაზა ვერ შეაერთა, რადგან ანდაზები არ იცოდა. დამარცხებულებს შუბლზე ნახშირით ჯვარი გამოუსახეს, გამარჯვებულები კი თხილით დაასაჩუქრეს.

ლოტოს თამაში სხვა თამაშით შეცვალეს. ერთმა მოთამაშემ დაიძახა: აბა, „ვეფხისტყაოსნის“ საგულისხმო ადგილს „ან“-ზე ვიწყებო და თქვა: „ავსა კაცსა ავი სიტყვა, ურჩევნია სულსა, გულსა“. რიგრიგობით ყველამ თქვა ვეფხისტყაოსნიდან ანდაზები, ვიღაცამ „ბან“-ზე, ვიღაცამ „გან“-ზე და ა. შ. მოვიდა ზ. ჩიჩუას ჯერი, ყველამ მას შეხედა, მანაც ჩაახველა და ბოხი ხმით დაიწყო: „თურქმანულის პატრონი ტყეში დაეძებს კუნელსა“. მოთამაშეებმა სიცილი დაიწყეს და მიაძახეს: „ტყეში ხართ, მინდვრათ გამოდით, შოთას მაგი არა უთქვამსო!“

ზ. ჩიჩუას ძალიან შერცხვა, გულში თავის მასწავლებლებს აგინებდა და ამის შემდეგ დაიწყო ვეფხისტყაოსნის ანდაზების სწავლა, რათა სხვა დროსაც არ შერცხვნილიყო.

მშობლებს უნდოდათ ზ. ჩიჩუა მასწავლებელი გამოსულიყო, ამიტომ მეზობელ სოფელ ზომლეთში არსენ წითლიძეს მიაბარეს, რათა მას საოსტატო სემინარიისთვის მოემზადებინა ის (წითლიძე მოსწავლეებს უფასოდ ამეცადინებდა). ზ. ჩიჩუას მართალია ა. წითლიძესთან მეცადინეობა სურდა, მაგრამ მასწავლებლობა ეჯავრებოდა, რადგან თავისი მასწავლებლები ახსენდებოდა. ა. წითლიძის სახლში ხშირად დადიოდა სოციალ-დემოკრატი ისიდორე რამიშვილი. ზ. ჩიჩუა არაერთხელ შეესწრო მათ კამათს სხვადასხვა საკითხზე.

ზ. ჩიჩუას გარკვეული გამოცდის ჩაბარება ა. წითლიძის მოსწავლეებთანაც მოუწია, ისინი ეკითხებოდნენ, „კაცია ადამიანი“ წაგიკითხავს? „თორნიკე ერისთავს“ იცნობ? „ნოს“-ი წაგიკითხავს? მან იცოდა, რომ ნოსი ცხვირი იყო, როგორ შეიძლებოდა ცხვირის წაკითხვა, ამიტომაც ფიქრობდა, რომ მოსწავლეები მას ამასხარავებდნენ. ამ ფიქრებში იყო, როდესაც დაუძახეს მეცადინეობა იწყებაო და სირცხვილს ამჯერად გადაურჩა.

არსენ წითლიძის გაკვეთილები არ ჰგავდა იმ გაკვეთილებს, რომელსაც ის ოზურგეთის სემინარიაში ისმენდა, აქ მოსწავლეები „კაცია ადამიანს“ კითხულობდნენ, მის შინაარსზე მსჯელობდნენ, გოგოლის „ნოსზე“ საუბრობდნენ. პირველივე გაკვეთილიდან გამოჩნდა, რომ ეს მასწავლებელი ბევრად აღემატებოდა ოზურგეთის სასულიერო სემინარიის მასწავლებლებს. მოსწავლეები თავისუფლად გამოთქვამდნენ თავიანთ აზრებს და თავისუფლად მსჯელობდნენ. ორივე მხარე, მასწავლებელი და მოსწავლეები მსჯელობდნენ როგორც თანასწორები და გამარჯვების ბურთი და მოედანი ლოგიკისთვის ჰქონდათ მინდობილი. ზ. ჩიჩუამ ილია ჭავჭავაძისა და დანიელ ჭონქაძის თხზულებებიდან პირველად გაიგო ბატონყმობის შესახებ. ოზურგეთის სემინარიაში მასწავლებლები სიმპატიით იყვნენ განწყობილი იმ მოსწავლეების მიმართ, რომლებიც წერტილიდან წერტილამდე იხეპირებდნენ, ხოლო იმ მოსწავლეებს, რომლებსაც დაზეპირება უჭირდათ, აღმაცერად უყურებდნენ. თუ სკოლაში რამე ინციდენტი მოხდებოდა, იმ მოსწავლეებს ბრალ-

დებოდა, რომლებიც კარგად ვერ იზეპირებდნენ. ა. წითლიძესთან კი მოსწავლეები საყვედურს საერთოდ არ ლებულობდნენ.

არსენ წითლიძე, ისიდორე რამიშვილი და სხვები ყველა საზოგადო საქმეს უანგაროდ აკეთებდნენ, მაგალითად, მათი დამსახურებით სოფელ აკეთში უფასო სახალხო სამკითხველო დაარსდა, რომელსაც „გურიის უფასო პირველი სახალხო სამკითხველო – ბიბლიოთეკა“ ეწოდა. ისიდორე რამიშვილი და არსენ წითლიძე თბილისში ჩავიდნენ, ქართული და რუსული წიგნები იყიდეს, ზოგი წიგნი ნაცნობ-მეგობრებისგან უფასოდ მიიღეს და აკეთში ჩაიტანეს. ბიბლიოთეკის გახსნა ნამდვილ დღესასწაულად გადაიქცა. ბიბლიოთეკის დაარსება მაშინდელ ყოფაში ნამდვილ რევოლუციას წარმოადგენდა.

ბიბლიოთეკის დაარსების ინიციატორებმა გადაწყვიტეს წიგნები სოფელ-სოფელ ეტარებინათ და მკითხველისათვის ასე მიეწოდებინათ. თავიდან უნდოდათ ერთი ვირის შექმნა წიგნების სატარებლად, თუმცა, ვირის შექმნა ვერ მოხერხდა, ამიტომაც, ზ. ჩიჩუა ხურჯინს აავსებდა ხოლმე წიგნებით, გადაიკიდებდა ზურგზე და დადიოდა სოფელ-სოფელ. ის სადაც მივიდოდა, იძახდა, წიგნები იკითხეთ, ცოდნა შეიძინეთ. ამ მეთოდმა შედეგი გამოიღო და მკითხველთა რაოდენობა გაიზარდა. მკითხველები ითხოვდნენ აკაკი წერეთლის, ეგნატე ნინოშვილის, ალექსანდრე ყაზბეგის, შოთა რუსთაველის თხზულებებს. ოჯახებში უწმაწური ლექსების ნაცვლად ახლა უკვე აკაკის ლექსებს მღეროდნენ ჩონგურზე. ჯერ კიდევ ანბანის უცოდინარი ბავშვები აკაკის ლექსებს ამბობდნენ ზეპირად.

სასიამოვნო სანახავი იყო საღამომობით ქალ-ვაჟები ბიბლიოთეკის მოგრძო მაგიდის გარშემო რომ ისხდნენ და წიგნის თუ გაზეთის წამკითხველს ყურადღებით უსმენდნენ. მკითხველთა რაოდენობა ელვის უსწრაფესად იზრდებოდა, აკეთს სხვა სოფლებმაც მიბაძეს და იქაც გაიხსნა მსგავსი ბიბლიოთეკები.

მალე სახალხო განათლების ინსპექციამ ა. წითლიძე სოფელს მოაშორა, ის მასწავლებლად მიქელ-გაბრიელში გადაიყვანეს, მის ნაცვლად კი აკეთში მასწავლებლად ხონის საოსტატო სემინარიის ახლად კურსდამთავრებული ვალერიან მებუკე გამოგზავნეს. ახალმა მასწავლებელმა სკოლაში ლევიციის მუნჯური მეთოდი შემოიღო. სწავლების საქმე ყირამალაზე დადგა. ის ასევე ბიბლიოთეკის წინააღმდეგი აღმოჩნდა და მასზე იერიში მიიტანა. 1893 წლის დეკემბერში მამასახლისი ივანიკა ჩხარტიშვილი, მწერალი ნ. ორაგველიძე და ბოქაული ჯაფარიძე ბიბლიოთეკაში მივიდნენ და ზ. ჩიჩუა დააპატიმრეს, ბიბლიოთეკა კი დაკეტეს და დალუქეს.

დაპატიმრებული ზ. ჩიჩუა კი ორ შეიარაღებულთან ერთად ლანჩხუთში ჰაუბტვანტში ჩასვეს. დადამდა, ქარი უბერავდა უმინო სარკმელში და ძვალ-რბილში ატანდა. საკანში არ იყო ბუნარი, სკამი და ტახტი. რომ არ გაყინულიყო მან ასკინკილას თამაში დაიწყო, მაგრამ დაიდალა და ცივ იატაკზე დაწვა. მოვიდა ერთი კა-

ცი, რომელსაც ხელში მათრახი ეჭირა და გამოჰკითხა მას სახელი, გვარი, სადაურობა, წლოვანება და დაპატიმრების მიზეზი. პასუხის მოსმენის შემდეგ მან ღინჯად გაიარ-გამოიარა და ჰკითხა: ბიბლიოთეკაში გრძელთმიანი და მსხვილჯოხიანი კაცი ნინოშვილი არსენ წითლიძესთან და ლავრენტი წულაძესთან ხშირად დადიოდა თუ არა და რაზე მუსაიფობდნენ? შენ დაგავალეს მასწავლებელ მებუკის მოწამვლაო? ზ. ჩიჩუამ უპასუხა, რომ კითხვა ვერ გაიგო. ამაზე მისი პასუხი იყო, გაგაგებინებს მალე პრისტავიო.

ზ. ჩიჩუას საქმე დაბა ჩოხატაურში გამომძიებელ ლორთქიფანიძეს გადასცეს. ზ. ჩიჩუას თითო დღე სვამდნენ აცანის, აკეთის, სამების, ამაღლების და ჩოხატაურის ჰაუბტვახტებში. როგორც გაირკვა, ზ. ჩიჩუას ბრალდებოდა: ბიბლიოთეკის დამაარსებლების ჩაგონებით მასწავლებელ მებუკის მოწამვლა. გამომძიებელმა საქმის ვითარებას მალევე აუღო ალღო და ზ. ჩიჩუა გაათავისუფლეს, სამკითხველოს კარებს კი ლუქი მოხსნეს. საქმე დაიხურა, მასწავლებელი მებუკე იქაურობას გაეცალა. ბიბლიოთეკა დახურვას გადაურჩა, მისი დამაარსებლები კი გაციმბირებას. თუმცა გურიაში დაწყებული გლახთა რევოლუციური მოძრაობის დროს ეს ბიბლიოთეკა მაინც დახურეს. მიზეზად არსებული წესწყობილების მოწინააღმდეგეთა ბუდედ მის მონათვლას ასახელებდნენ.

ბიბლიოთეკის დახურვა იმდენად ღიდი დარტყმა იყო ადგილობრივებისთვის, რომ 1905 წლის მარტში, როდესაც მთავრობის წარმომადგენელი სულთან კრიმ გირეი გურიაში მოგზაურობდა რევოლუციური მოძრაობის მიზეზების შესასწავლად, ხალხმა, სხვა მოთხოვნებთან ერთად, ბიბლიოთეკის გახსნაც მოითხოვა, თუმცა, 1921 წლამდე ბიბლიოთეკა დახურული იყო და არ ფუნქციონირებდა.

ზაქარია ჩიჩუა მოგონებებში, ასევე, საუბრობს ეგნატე ნინოშვილის დასაფლავებაზე დამსწრეების მიერ წარმოთქმულ სიტყვებზე და სოციალ-დემოკრატიული მოძრაობის დაბადებაზე.

ზ. ჩიჩუა ეხება 1893 წელს თბილისის სასულიერო სემინარიაში მომხდარ არეულობას, რის გამოც სემინარია დახურეს და მოსწავლეები გარიცხეს. გარიცხული მოსწავლეები სოფლებში დაბრუნდნენ და იქ თავიანთი იდეები ჩაიტანეს, დადიოდნენ სოფელ-სოფელ და ხალხის გასაჭირზე ხმამაღლა საუბრობდნენ, თან გარკვეული არალეგალური ლიტერატურა ჩაიტანეს.

ზ. ჩიჩუა ყურადღებას ამახვილებს თბილისში, ნაძალადევში მუშათა დასახლების გაჩენაზე. როგორც ის აღნიშნავს, თბილისი-ბაქოს რკინიგზის მშენებლობისას, თბილისის სახელოსნოებს დიდძალი მუშახელი მოაწყდა, რომლებსაც საცხოვრებელი არ ჰქონდათ. ასეთ დროს ზოგიერთ მუშას დაებადა აზრი დღევანდელ ნაძალადევში ქოხების აშენების თაობაზე. ერთ დღესაც, მათ დაუკითხავად სახელოსნოს ახლოს ქოხები ააშენეს. მალე ამ ქოხებში აკვნიანი ბავშვებიც გაჩნდნენ. ქალაქის თვითმმართველობამ ქოხები დაანგრია, თუმცა, ქოხები დილით ინგო-

და, საღამოს კი ისევ შენდებოდა. გაზეთი „ივერია“ ურჩევდა ქალაქის თვითმმართველობას, რომ ამ ადგილების დასახლებით ქალაქი გარკვეულწილად განიტვირთებოდა ღარიბებისგან, გასუფთავდებოდა ქუჩები და ეზოებიც არ დაბინძურდებოდა. წერილის ავტორის აზრით, ქოხები არ უნდა დაენგრიათ. საბოლოოდ მუშებმა გაიმარჯვეს. 1897 წელს ქალაქის თვითმმართველობამ, გრ. ჩარკვიანის ხელმძღვანელობით, ნაძალადევაში სანიტარული აღწერა დაიწყო. ერთ-ერთი სანიტარული ზაქარია ჩიჩუაც იყო. სანიტარებს ადგილობრივებისთვის, ჯარიმის შიშით, ტერიტორიის დასუფთავებისკენ უნდა მოეწოდებინათ. ადგილობრივები ამას ყურადღებას მაინც არ აქცევდნენ. ხშირი იყო სანიტარსა და ადგილობრივებს შორის შელაპარაკებები. ერთხელ ზ. ჩიჩუას ერთმა ადგილობრივმა ურჩია: აქ ტკბილი სიტყვით და დაყვავებით უფრო თუ გაკეთდება საქმე, თორემ იძულებით გამორიცხულიაო.

ზ. ჩიჩუა წერს თბილისში სოციალ-დემოკრატიების მიერ დაარსებულ ფარულ სკოლებზე, სადაც ასწავლიდნენ: არითმეტიკას, გრამატიკას, ისტორიას, ბუნებისმეტყველებას, პოლიტიკურ ეკონომიას, სოციოლოგიას და სხვა.

აღსანიშნავია მაშინდელი სოციალ-დემოკრატიების მიდრეკილება ევროპისკენ. ისინი ერთმანეთში კამათის დროს ხშირად აღნიშნავდნენ: ჩვენ უნდა გაევროპიელდეთ, ყოველივე ის, რაც იქ კარგია, უნდა გადმოვიღოთ, ნაბიჯები უნდა გადავდგათ ევროპისაკენ, თუ ჩვენ გვსურს არსებობა, ევროპის ფერხულში უნდა ჩავებათ.

1897 წლის მიწურულს ევროპიდან საქართველოში ნოე ჟორდანია დაბრუნდა, მისი დაბრუნება სწრაფად მოედო საიდუმლო სკოლებს, ჯგუფებს, წრეებს. გავრცელდა ხმები, რომ გაზეთ „ივერიას“ ნოე ჟორდანია ჩაუდგება სათავეში, სოციალ-დემოკრატიები „კვალს“ თავს ანებებენო. მაგრამ გიორგი ლასხიშვილმა ხელი შეუშალა „ივერიის“ სოციალ-დემოკრატიების ხელში გადასვლას.

ნოე ჟორდანიას ბინაში შეიკრიბნენ ს. ჯიბლაძე, დ. კალანდარიშვილი, ლ. კეცხოველი, ვ. ცაბაძე, რ. კალაძე, პ. გელეიშვილი, სევ. ჯუღელი და სხვები. ნ. ჟორდანია მაშინ კუკიაში მდებარე სასტუმროში ცხოვრობდა (შემდეგ ამ შენობაში კერძო სასწავლებელი განთავსდა). აქ იყო საუბარი გ. ლასხიშვილის ქმედებაზე, გადაწყდა, ხელი მოეკიდათ გაზეთ „კვალისთვის“ და ამისთვის გიორგი წერეთელთან დაეწყოთ თანამშრომლობა. ლალო კეცხოველის აზრით, უფრო მომგებიანი იქნებოდა, თუ ცენზურაგამოვლილ გაზეთებს საერთოდ თავს დაანებებდნენ და ნოე ჟორდანიას ნაწერებს არალეგალურად გაავრცელებდნენ. ნ. ჟორდანიას აზრი კი ამ საკითხზე შემდეგი იყო: ცხადია, არალეგალურ მუშაობაზე უარი არ უნდა ეთქვას, მაგრამ არც ლეგალური პრესა არ უნდა გაეშვას ხელიდან. გაზეთ „კვალის“ რედაქტორობა ნ. ჟორდანიას დააკისრეს. ნ. ჟორდანიას ხშირად ჰქონდა შელაპარაკება ცენზორთან აზრის დამახინჯების გამო.

ზ. ჩიჩუა საუბრობს რუსეთში მუშათა დემონსტრაციებზე, თუმცა, იქვე შენიშნავს, რომ ყველა დემონსტრაციის აღნუსხვა შეუძლებელი იყო, რადგან მაშინ არ არსებობდა პროფკავშირები და პრესაშიც დემონსტრაციებზე არაფერი იწერებოდა. თვითმპყრობელობამ ბისმარკის გზა აირჩია და მუშებში საკუთარი დასაყრდენის გაჩენა სცადა. ამ საქმეს მოსკოველი ჟანდარმი ზუბატოვი ხელმძღვანელობდა, ამ პროცესს კი ზუბატოვმჩინა ეწოდა, თუმცა, ზუბატოვმჩინამ ფეხი მაინც ვერ მოიკიდა.

1901-1902 წლებში რუსეთში მიმდინარე პროცესში ქართველი სტუდენტობის მონაწილეობა უკვე საგრძნობი იყო. ზ. ჩიჩუა დეტალურად აღწერს ქართველი სტუდენტების მუშაობას იატაკქვეშეთში, მათი გამოვლენის შემდეგ კი რუსეთიდან სამხრეთ კავკასიაში გადმოსახლებაზე.

ზ. ჩიჩუა აღწერს მის დაპატიმრებას, ის სრულად გაამიშვლეს, გულმოდგინედ გაჩხრიკეს და გვარად 219 უწოდეს. საკანი, რომელშიც ზ. ჩიჩუა მოათავსეს სიგრძით ექვსი, სიგანით კი სამი ნაბიჯი იყო და კუბოს ფორმას წააგავდა. საკანში იყო ტანსაცმლის საკიდი, მაცხოვრის პატარა ხატი, რკინის მაგიდა, სკამი და რკინის ტახტი, მაგიდაზე იდო სპილენძის ორი თეფში, სპილენძის ჭიქა („კრუშკა“), საკანს ჰქონდა პატარა ფანჯარა, მაგრამ მას პატიმარი ვერ მიწვდებოდა.

გადიოდა კვირეები, თვეები, ერთხელ ზ. ჩიჩუას ქალის ნაზი ხმა მოესმა: „ამხანაგო!“ ის ეძებდა, თუ საიდან ისმოდა ეს ხმა, მაგრამ ვერავის ხედავდა. ხმა ისევ ისმოდა: „აიღეთ ხელში „კრუშკა“! „წყალსადენის მილს იგი დაადეთ!“ – ისევ გაისმა ხმა. „მერმე მას ყური დაადეთ!“ ზ. ჩიჩუა ასეც მოიქცა. „როცა თქვენ გინდათ მემუსაიფოთ, წყლის სადენის მილზე მიდებულ „კრუშკაში“ იმუსაიფეთ. ზ. ჩიჩუამ „კრუშკაში“ ჩასძახა: „ვინ ხართ და სად ხართ, მვენიერებავ, გვაცნობეთ!“ პასუხი სწრაფად მიიღო და სატელეფონო საუბარიც შედგა. გადიოდა დღეები, მუსაიფი მიმდინარეობდა ყველა საკითხზე, მათ შორის სიყვარულზე. სიყვარულზე მუსაიფი გაგრძელდა მანამ, სანამ ზ. ჩიჩუამ ცივ კარცერში არ ამოყო თავი. ეს იყო ცივი, ბნელი, უსკამო, უტახტო, პაწაწინა საკანი კარცერად წოდებული. ეს საყინულე დანტეს ჯოჯოხეთზე უფრო უარესი იყო. ის არ თბებოდა და მას არც სარკმელი არ ჰქონდა. ის ალბათ არც არასოდეს გასუფთავებულა. იქ პირველ დღეს ბნელოდა, მაგრამ მეორე, მესამე დღეს უკვე თვალი ეჩვეოდა სიბნელეს და უკვე ყველაფერს ხედავდი და სიარულის დროს კედელს არ ეხეთქებოდი. ასეთ კარცერში სამი დღის ატანა შეიძლებოდა, მაგრამ მეოთხე-მეხუთე დღეს უკვე სიმწრით იტყოდი: „მწე და მფარველი მეყავ მე უბადრუკს, აღონა უფალო!“

ერთ დღეს ზ. ჩიჩუა გამოიძახეს და მისცეს საბუთი, სადაც ეწერა, რომ მისი საქმის გარჩევამდე 35 საგუბერნიო ქალაქში ცხოვრება ეკრძალებოდა. მას უთხრეს, ქალაქი ამოირჩიე და დღესვე გაეცალე აქაურობასო (პიტერსს).

ზ. ჩიჩუა 1904 წლის ზაფხულში თბილისში ჩამოვიდა. გამოძახებისთანავე ის ჟანდარმერიაში მივიდა და პირობა დასდო, რომ ყოველ შაბათს ამ დაწესებულებაში ხელის მოსაწერად მივიდოდა.

ზ. ჩიჩუა ეხება იმ დაპირისპირებას, რომელიც გამოიწვია ნოე ჟორდანიას მიერ 1904 წელს ჟენევაში ქართულ ენაზე დაბეჭდილმა ბროშურამ, რომლის სათაური იყო „ქართველი ნაციონალისტები“. ბროშურა პოლემიკური ხასიათის იყო, სადაც ეწერა: „ბურჟუაზიულ ნიადაგზე შემუშავებული პროგრამა ვერასოდეს ვერ იქნება ისეთი ფართო, თავისუფალი და რადიკალური, როგორც სოციალ-დემოკრატიული პროგრამა... ბურჟუა ნაციონალისტებს სურთ საქართველოსათვის თვითმართველობა და უარს ყოფენ განცალკევებას. მარა შეიძლება რომ ქართველობამ სწორედ განცალკევება მოინდომა? მაშინ (გაზეთი) „საქართველო“ უკრძალავს ამას, ხოლო რუსეთის სოც. დემოკრ. ამის სრულ უფლებას აძლევს, როგორც წყობილებაც გსურთ ისეთი დაიარსეთ“.

მინა ცხაკაიას აზრით ნოე ჟორდანიას ამ ბროშურის გავრცელება არ შეიძლებოდა, რადგან შესაძლოა ქართველ მუშებს რუსეთისგან განცალკევება მოენდომებინათ.

ზ. ჩიჩუას მოგონებებში შიგადაშიგ იხსენიებიან იმდროინდელი ისეთი ცნობილი მოღვაწეები, როგორებიც იყვნენ: იოსებ სტალინი, ნოე რამიშვილი, ბენია ჩხიკვიშვილი, ნოე ხომერიკი, ფილიპე მახარაძე და სხვები.

ზ. ჩიჩუა ვრცლად ეხება 1905 წლის იანვარში მეფის ხელისუფლების მიერ დემონსტრანტების დახოცვას, რისი გამოძახილი იყო საქართველოში და, კერძოდ, თბილისში, მეტეხის საპყრობილის პოლიტიკური პატიმრებით გავსება. ის ვრცლად აღწერს მეტეხის ციხეში არსებულ სიტუაციას. მეტეხის ციხეს მართალია ჰქონდა ბიბლიოთეკა, თუმცა, იქ ძველი პერიოდული ჟურნალები იყო განთავსებული, რომლებსაც ზოგს თავი აკლდა, ზოგს შუა ნაწილი, ზოგს კი ბოლო. ის აღწერს ცნობილი პირების მეტეხის ციხეში ცხოვრებას, მაგალითად, თუ როგორ სეირნობდნენ ციხის ეზოში ისიდორე რამიშვილი, ფილიპე მახარაძე, საშა წულუკიძე და სხვები.

ზ. ჩიჩუას აზრით, თუ რუსეთში მარქსისტები ეკონომისტებად და პოლიტიკოსებად იყვნენ დაყოფილები, რამაც მათი დაქუცმაცება გამოიწვია, მათგან განსხვავებით, საქართველოში მუშათა მოძრაობის მეთაურებმა ეს ორი საკითხი - ეკონომიკური და პოლიტიკური – ერთმანეთს დაუკავშირეს და ამით დაქუცმაცება თავიდან აიცილეს.

დასკვნა

სოციალ-დემოკრატიული ზაქარია ჩიჩუას გამოუქვეყნებელი ნაშრომი „ჩემი არქივი“ XIX საუკუნის მიწურულისა და XX საუკუნის დასაწყისის საქართველოს საზოგადოებას

დოებრივ-პოლიტიკური ვითარების შესასწავლად უმნიშვნელოვანესი პირველწყაროა. ავტორმა შეძლო პირუთვნელად, ობიექტურად აღეწერა თანადროული ისტორია, რაც მის ნაშრომს განსაკუთრებულ მნიშვნელობას სძენს.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

საარქივო წყაროები:

საქართველოს ეროვნული არქივი. საისტორიო ცენტრალური არქივი. ფონდი 2135. ანაწერი 1. საქმე 1

ლიტერატურა:

დამოუკიდებელი საქართველო 1929: გაზეთი „დამოუკიდებელი საქართველო“, N41. პარიზი, 1929

მებრძოლი საქართველო 1952: გაზეთი „მებრძოლი საქართველო“ N1. პარიზი, 1952

ჩვენი დროშა 1952: ჟურნალი „ჩვენი დროშა“ N11. პარიზი, 1952

References

Archival sources:

Central Historical Archive of the National Archives of Georgia. Fund 2135. Transcript 1. Case 1.

Literature:

Independent Georgia 1929: Newspaper "Independent Georgia", No. 41. Paris, 1929

Fighting Georgia 1952: Newspaper "Fighting Georgia" No. 1. Paris, 1952

Chveni Drosha 1952: Magazine "Chveni Drosha" No. 11. Paris, 1952

**კაცი, რომელმაც ეროვნული მემკვირვება საბჭოთა ტოტალიტარიზმის
პირობებშიც კი შეინარჩუნა**

(ნიკო ბერძენიშვილის ბიოგრაფიის საინტერესო ეპიზოდები აჭარის საარქივო
სამმართველოს ფონდებში დაცული დოკუმენტების მიხედვით)

A MAN WHO PRESERVED NATIONAL MEMORY EVEN UNDER SOVIET TOTALITARIANISM
(Interesting Episodes of Niko Berdzenishvili's Biography According to Documents
Preserved in the Funds of the Archives Administration of Ajara)

ნინო გოგიტიძე

მზია სურმანიძე

აჭარის საარქივო სამმართველო
ბათუმი, საქართველო

ნანი ფუტკარაძე

ბათუმის შოთა რუსთაველის
სახელმწიფო უნივერსიტეტი
ბათუმი, საქართველო

NINO GOGITIDZE

MZIA SURMANIDZE

Archives Administration of Ajara
Batumi, Georgia

NANI PHUTKARADZE

Batumi Shota Rustaveli State University,
Batumi, Georgia

Abstract. Academician Niko Berdzenishvili, a prominent representative of Georgian historical science, was the most dedicated defender of the national heritage. In the materials of the **Batumi Boys' Gymnasium Fund** (1904-1917) of the Central State Archive of Ajara, scarce but very interesting archival documents about the distinguished scientist were found. Among them are certificates of clerical rank, certificates of transfer from one class to another at the boys' gymnasium and certificates of completion of the school, documents related to permission to take exams externally, protocols of the pedagogical council, materials reflecting the participation of students in the revolutionary movement, secret letters from the heads of the relevant structure, etc.

Keywords: *Niko Berdzenishvili, certificate, biography, protocol, archival documents.*

აბსტრაქტი. ქართული ისტორიული მეცნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენელი აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი ეროვნული მემკვიდრეობის ყველაზე თავდადებული დამცველი იყო. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის **ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიის ფონდის** 1904-1917 წწ. მასალებში ღვაწლმოსილი მეცნიერის შესახებ აღმოჩნდა მწირი, მაგრამ მეტად საინტერესო საარქივო დოკუმენტები. მათ შორისაა სასულიერო წოდების მოწმობა, ვაჟთა გიმნაზიის კლასდიდან კლასში გადაყვანისა და სასწავლებლის დასრულების მოწმობები, გამოცდების ექსტერნად ჩაბარების ნებართვასთან დაკავშირებული დოკუმენტები, პედაგოგიური საბჭოს ოქმები, მოსწავლეთა რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობის ამსახველი მასალები, შესაბამისი სტრუქტურის ხელმძღვანელთა საიდუმლო წერილები და ა. შ.

საკვანძო სიტყვები: ნიკო ბერძენიშვილი, მოწმობა, ბიოგრაფია, ოქმი, საარქივო დოკუმენტები.

შესავალი

ქართული ისტორიოგრაფიის კლასიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი ეროვნული მემკვიდრეობის შენარჩუნების ერთ-ერთი ყველაზე ერთგული დამცველი იყო. თვალსაჩინო მეცნიერმა საბჭოთა ტერორის პირობებშიც კი შეძლო შენარჩუნებინა ეროვნული მემკვიდრეობის, კულტურისა და ისტორიისადმი სიყვარული, ერთგულება და თავდადება. მისი ცხოვრება და ბიოგრაფია ასახავს იმ რეალობას, რომელიც დამახასიათებელი იყო მე-20 საუკუნის საქართველოს პოლიტიკური, ეკონომიკური თუ კულტურული ცხოვრებისათვის. მართალია ნ. ბერძენიშვილს შესახებ ბევრი დაიწერა, გამოქვეყნებულია მონოგრაფიები თუ სტატიები, მაგრამ საარქივო დოკუმენტები გვაძლევს შესაძლებლობას, უკეთ გავიგოთ და გავიაზროთ შედარებით უფრო ნაკლებად ცნობილი ეპიზოდები. წინამდებარე სტატიაც სწორედ ამ მიზანს ემსახურება.

მეთოდები

კვლევისას გამოყენებულ იქნა ისტორიულ-შედარებითი, ასევე დოკუმენტების მოძიების, კლასიფიცირების და წყაროთა დამუშავების მეთოდები.

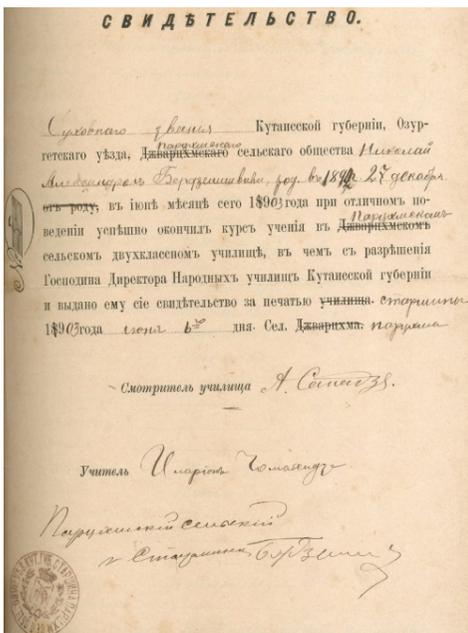
შედეგები

კვლევის პროცესში მოძიებული საარქივო მასალების ანალიზის შედეგად გამოიკვეთა ნ. ბერძენიშვილის დაბადებასთან დაკავშირებული რამდენიმე თარიღი, გიმნაზიაში სწავლის პერიოდის ცალკეული ეპიზოდები, მოსწავლეთა რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობა და ა. შ. შესაბამისად სამეცნიერო ბრუნვაში შემოვიდა რამდენიმე ახალი საარქივო დოკუმენტი, რომლებიც უაღრესად მნიშ-

ვნელოვანია ნ. ბერძენიშვილის ბიოგრაფიით დაინტერესებული სპეციალისტებისათვის.

მსჯელობა

ქართული ისტორიული მეცნიერების თვალსაჩინო წარმომადგენელი აკადემიკოსი ნიკო ბერძენიშვილი ეროვნული მემკვიდრეობის ყველაზე თავდადებული დამცველი იყო. აჭარის ცენტრალური სახელმწიფო არქივის ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიის ფონდის 1904-1917 წლების მასალებში დვაწლმოსილი მეცნიერის შესახებ აღმოჩნდა მწირი, მაგრამ მეტად საინტერესო საარქივო დოკუმენტები. მათ შორისაა **სასულიერო წოდების მოწმობა**, რომელიც გაცემულია **ნიკოლოზ ბერძენიშვილის** სახელზე ქუთაისის გუბერნიის, ოზურგეთის მაზრის, ფარცხმის სასოფლო საზოგადოების მიერ (ასსცსა, ფონდი ი-10, აღწ. 1, საქ. 143, ფ. 56).

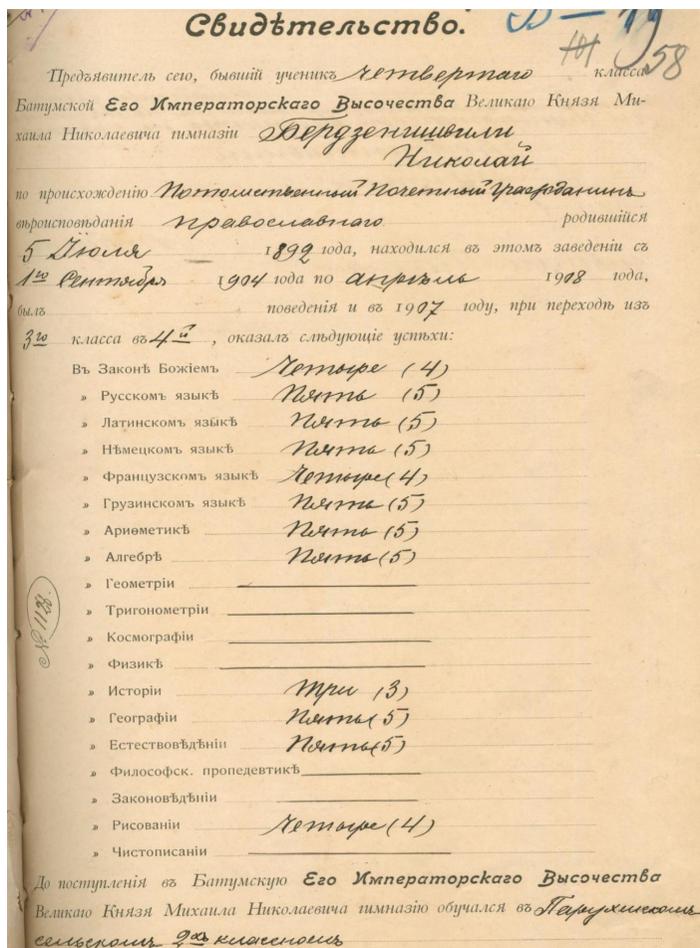
ასსცსა, ფონდი ი-10, აღწ. 1,
საქ. 143, ფ. 56

დოკუმენტის მიხედვით დიდი მეცნიერი დაბადებულია **1892 წლის 27 დეკემბერს**, ხოლო 1903 წლის ივნისში წარმატებით დაასრულა ფარცხმის ორკლასიანი სასწავლებლის სრული კურსი (ასსცსა, ფონდი ი-10, აღწ. 1, საქ. 143, ფ. 56).

მოწმობა გაცემულია ქუთაისის გუბერნიის სახალხო სასწავლებელთა დირექტორის ნებართვის საფუძველზე, სოფელ ფარცხმის **თავკაცის - ბერძენიშვილის** მიერ 6 ივნისს. დოკუმენტის ნამდვილობა დადასტურებულია მისივე ხელწერიტა და ბეჭდით. მოწმობას ხელს აწერენ აგრეთვე სასწავლებლის ზედამხედველი **ა. სანაძე** და მასწავლებელი **ილარიონ ჩომახიძე** (ასსცსა, ფონდი ი-10, აღწ. 1, საქ. 143, ფ. 56).

ჩვენი ყურადღება მიიქცია საარქივო დოკუმენტებში დაფიქსირებული დიდი მეცნიერის დაბადების თარიღის რამოდენიმე ვარიანტმა. ვაჟთა გიმნაზიის კლასიდან კლასში გადაყვანისა და სასწავლებლის დასრულების მოწმობებში დაბადების სხვადასხვა თარიღია მითითებული, კერძოდ: **1892 წლის 27 დეკემბერი, 1892 წ. 5 ივლისი, 1894 წ. 5 დეკემბერი** (ასსცსა, ფ. ი-10, ანაწ. 1, საქ. 143, ფ. 58, საქ. 47, ფ. 39, საქ. 143; ფ. 5). სამეცნიერო პუბლიკაციებში სხვა თარიღებიცაა დასახელებული.

ბული 8 იანვარი, 1895, ასევე 9 იანვარი, 1895 (იხ. დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია, რუს. მოსკ. 2004; საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი, თბ. 2001) დოკუმენტებიდან ჩანს, რომ ნ. ბერძენიშვილი არის „მემკვიდრეობით საპატიო და სასულიერო წოდების ოჯახის წევრი“ (ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 143, ფ. 58). ფარცხმის ორკლასიანი სასწავლებლის სრული კურსის დასრულების შემდეგ ნ. ბერძენიშვილი 1904 წელს ჩაირიცხა ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიაში. მასთან ერთად სწავლობდნენ: მიხეილ ბერძენიშვილი, ევსეი ანდრონიკოვი, კოსტანტინე საბახტარაშვილი, ბენედიქტე ბერაძე, ანტონ ბაკურაძე, გიორგი ხეჩინოვი, ბორის გოგიჯანოვი, იაკობ ვარძელაძე და სხვები. ნიკო ბერძენიშვილი გიმნაზიაში 1908 წლამდე ირიცხებოდა. კლასიდან კლასში იგი ხშირად გადაჰყავდათ პირველი ხარისხის ჯილდოთი (ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 7, ფ. 28).

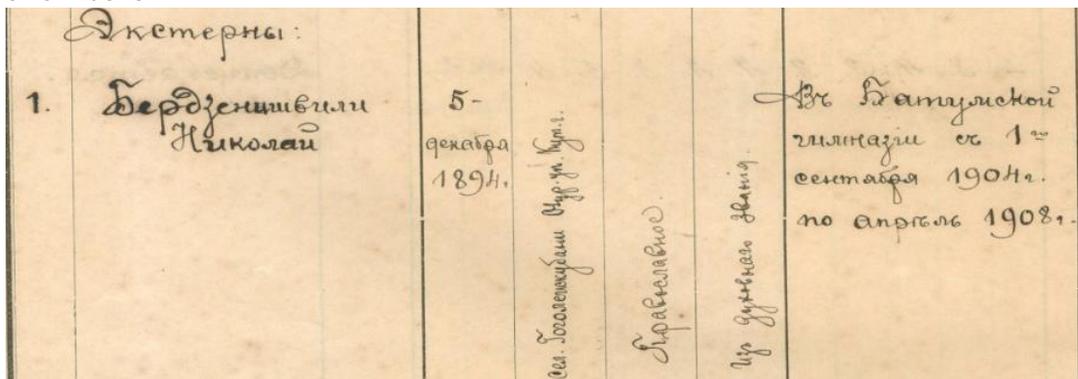
ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 143, ფ. 56.

შესაბამისად, როგორც წარჩინებული მოსწავლე ყოველწლიურად თავისუფლდებოდა სწავლის საფასურის გადასახადისაგან. ეს დაფიქსირებულია პედსაბჭოს სხდომის ოქმებში. ამავე დოკუმენტის მიხედვით სწავლის საფასურისაგან გაუთავისუფლებიათ აგრეთვე მისივე კლასელი ალ. ჭელიძე და ბაკარ (ბექირ?) მაძიკ-ოდლი (ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 143, ფ. 56).

ნიშანდობლივია ის ფაქტი, რომ სასწავლებელი მკურნალობისა თუ სხვა გადაუდებელი საჭიროების შემთხვევაში თავის მოსწავლეებს უწევდა მატერიალურ დახმარებასაც. აღნიშნულის დასტურია სასწავლებლის პედსაბჭოს 1907 წლის 13 მაისის სხდომის გადაწყვეტილება. დოკუმენტის მიხედვით, ნ. ბერძენიშვილს ფენი მოუტენია, სამკურნალო ხარჯები კი ოჯახს არ გააჩნდა. ნიკოს მშობლების თხოვნის განხილვის შემდეგ გადაწყდა, რომ ქალაქის საავადმყოფოსათვის მკურნალობის ხარჯები სასწავლებლის სპეცსახსრებიდან გამოიყოფოდა (ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 10, ფ. 17).

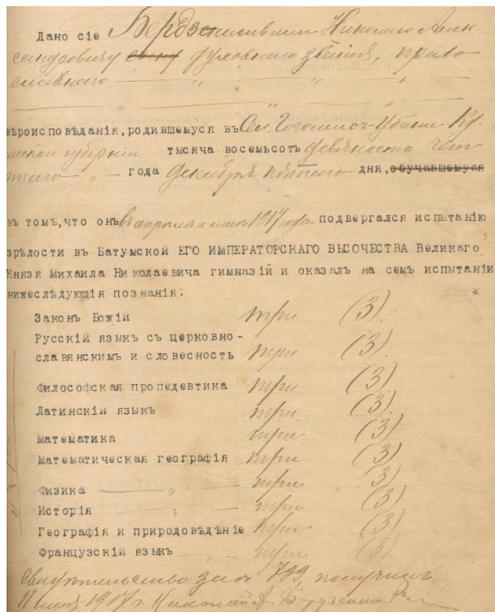
იმ დროისათვის გამოცდების ექსტერნად ჩაბარება მიღებული პრაქტიკა იყო, თუმცა რატომღაც ნ. ბერძენიშვილს ყოველთვის არ აძლევდნენ ამის შესაძლებლობას. დოკუმენტების მიხედვით ნიკო ბერძენიშვილი 1908 წლიდან აღარ ჩანს სასწავლებლის მოსწავლეთა სიაში. ამითაა განპირობებული, რომ ნიკოს 1909 წლიდან 1917 წლის ჩათვლით არაერთხელ უთხოვია გამოცდების ექსტერნად ჩაბარების ნებართვა, რათა აედო სიმწიფის ატესტატი, რაზედაც რამდენიმეჯერ მიუღია უარი, თუმცა ბოლოს მაინც დაუნიშნიათ მისთვის განმეორებითი გამოცდები **ლათინურ ენასა და ისტორიაში**. (ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 35, ფ. 25, 26).

ექსტერნად გამოცდების ჩამბარებელთა სიაში ნიკოს ვხვდებით 1915 წელსაც. სიას თან ერთვის მოსწავლეთა მოკლე ბიოგრაფიული მონაცემები: დაბადების თარიღი და ადგილი, აღმსარებლობა, წოდება, სასწავლებლის დასახელება და სწავლების ხანგრძლივობა. ამ დოკუმენტში დაბადების თარიღად **1894 წლის 5 დეკემბერია** მითითებული, დაბადების ადგილად კი ოზურგეთის მაზრის სოფელი გოგოლესუბანი.

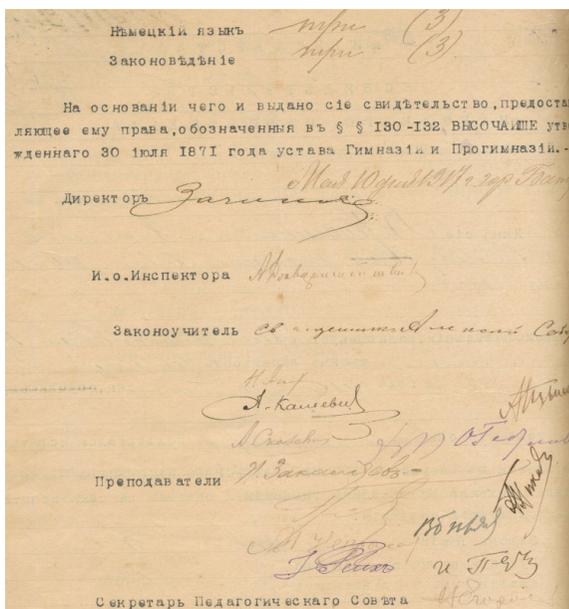

ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 47, ფ. 39

ნიკოსა და რვა კურსდამთავრებულისათვის სიმწიფის ატესტატის გაცემა საბოლოოდ გადაწყვიტა 1917 წლის 6 მაისის პედაგოგიური საბჭოს სხდომამ.

ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 143, ფ. 55-ა

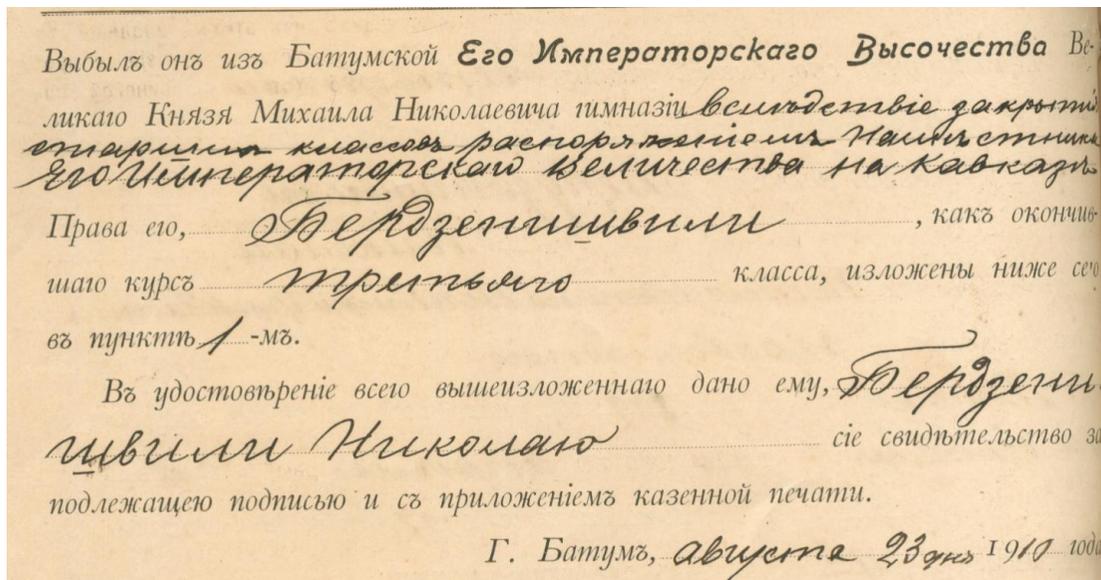

ასსცსა ი-10, აღწ. 1, საქ. 143, ფ. 55-ბ

როგორც ცნობილია, ნიკო ბერძენიშვილი აქტიურად იყო ჩართული რევოლუციურ მოძრაობაში. 1908 წელს ბათუმის გიმნაზიაში სწავლის პერიოდში მან მონაწილეობა მიიღო მოსწავლეთა რევოლუციურ მოძრაობაში, რისთვისაც იგი გარიცხეს გიმნაზიიდან და აუკრძალეს ბათუმში ცხოვრება. აღნიშნულთან დაკავშირებით საინტერესო დოკუმენტი აღმოჩნდა „ბათუმის დაცვის პუნქტი“-ს ფონდში. 1908 წლით დათარიღებული დოკუმენტები ეხება ბათუმის მიხეილის ციხესიმაგრის დაცვის შტაბის კომენდანტის, ბათუმის საპოლიციო უბნის პრისტავის, ბათუმის ვაჟთა გიმნაზიის დირექტორისა და თბილისის გუბერნიის ჟანდარმერიის უფროსის საიდუმლო მიმოწერებს. აგენტურული ქსელის მონაცემებიდან ირკვევა, რომ ვაჟთა გიმნაზიის მაღალი კლასის მოსწავლეები აქტიურად იყვნენ ჩართულნი რევოლუციურ მოძრაობაში. საშიშროებიდან გამომდინარე, იმპერატორის რწმუნებულის განკარგულებით, დაიხურა მაღალი კლასები.

ამ დროისათვის ბათუმში არსებობდა სოციალ-დემოკრატების, სოციალ-რევოლუციონერებისა და დაშნაკების მოსწავლეთა ადგილობრივი ორგანიზაციები, რომელთა წევრები იყვნენ: ძმები ვიტალი და ევგენი კუზიატინები, სერგო გრიგოლია, ხაიმ კაპლანი, ლეონ და სურენ ტახტაჯიანები, მიხეილ ეგენიანი, ანტონ გერვასი, მირონ კარაბეგოვი, კარლ კუნინი. უმცროსკლასელებს შორის

დოკუმენტში დასახელებულნი არიან: **ბესარიონ გუგუშვილი, ვლადიმერ ექვთიმეს ძე ბერძენიშვილი, ნიკოლოზ ალექსანდრეს ძე ბერძენიშვილი, ალ. ნიკოლოზის ძე ცინცაძე** და სხვები (ასსცსა, ფონდი ი-4, ანაწ. 1, საქ. 63, ფ. 16).

ასსცსა, ფ. ი-10, ანწ. 1, საქ. 143, ფ. 58-ბ

ბათუმის საპოლიციო უბნის ზედამხედველობის მიერ მოსწავლეთა საცხოვრებელ სახლებში ჩატარდა ჩხრეკა. ჩხრეკის ოქმების მიხედვით საიდუმლო ორგანიზაციის წევრებს აღმოაჩნდათ ქართულ-რუსულ ენაზე დაბეჭდილი აკრძალული ლიტერატურა, ბროშურები და პოკლამაციები: „ანარქისტები და მუშათა მოძრაობა“, „როგორ მოვაწყოთ მუშათა კავშირი“, „სოც-დემოკრატების ისტორია“ და სხვა. წევრებს შორის იყო მეოთხე კლასის მოსწავლე **ნიკო ბერძენიშვილიც**. მოსწავლეებისათვის აჯანყებისაკენ მოწოდებისა და საცხოვრებელ ბინაში აღმოჩენილი აკრძალული ლიტერატურის გამო ჯერ კიდევ იანვრის დასაწყისში გიმნაზიიდან გაუირიცხიათ **ბესარიონ გუგუშვილი**. მიხეილის ციხესიმაგრის კომენდანტს კი გაუცია რევოლუციონერი მოსწავლეების: **მ. კარაბეკოვის, ოდისეი ლაზარევის, კარლ კუნინის, თეოდორ ტერონიანის, კარაპეტ მურადოვის, პეტრე სემკინის, ვლადიმერ და ნიკოლოზ ბერძენიშვილების და ალექსანდრე ცინცაძე** ბათუმიდან გასახლების განკარგულება, რათა გიმნაზიის აღსაზრდელებზე არ მოეხდინათ ზეგავლენა (ასსცსა, ფონდი ი-4, ანაწ. 1, საქ. 63, ფ. 23-30, 70).

ამრიგად, აწარის საარქივო სამმართველოში დაცული დოკუმენტები ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის ნიკო ბერძენიშვილის ბიოგრაფიის ნაკლებად ცნობილი

ეპიზოდების შესახებ. იგი იყო უდიდესი ქართველი ისტორიკოსი, რომელმაც ახალი სიტყვა თქვა ქართული ისტორიული მეცნიერების განვითარებაში. ნ. ბერძენიშვილი 1924 წ. აგვისტოს აჯანყების შემდეგაც რეპრესიების ტალღაში მოხვდა, თუმცა გადაურჩა სასჯელს. სწორედ მაშინ ჩამოუყალიბდა პრინციპი, რომ ისტორია და ისტორიული კვლევა-ძიება უნდა ემსახურებოდეს არა მმართველი ელიტის ინტერესებს, არამედ სიმართლესა და ობიექტურობას. მას ჰქონდა უნარი ალეგორიული ენით გადაეღაზა ცენზურასთან დაკავშირებული სირთულეები. ნიკო ბერძენიშვილის საქმიანობა ნათელი მაგალითია იმისა, თუ როგორ უნდა შეასრულო შენი პროფესიული მოვალეობა და ამავე დროს დაიცვა ერის მეხსიერება პოლიტიკური ტერორისა და ტოტალიტარიზმის პირობებში.

გამოყენებული წყაროები და ლიტერატურა

საარქივო წყაროები:

ასსცსა, ფონდი ი-10; აღწ. 1; საქ. 5, ფ. 58;
ასსცსა, ფონდი ი-10, ან. 1, საქ. 7, ფ. 16, 28;
ასსცსა, ფონდი ი-10, ან. 1, საქ. 10, ფ. 3, 17, 19;
ასსცსა, ფონდი ი-10, ან. 1, საქ. 20, ფ. 49;
ასსცსა, ფონდი ი-10, ან. 1, საქ. 35, ფ. 17, 42 ;
ასსცსა, ფონდი ი-10, ან. 1, საქ. 47, ფ. 30, 39;
ასსცსა, ფონდი ი-4; ანაწ. 1; საქ. 63; ფ. 16, 23-30, 70
ასსცსა, ფონდი ი-10, ან. 1 საქ. 65, ფ. 36;
ასსცსა, ფონდი ი-10, ან. 1 საქ. 143, ფ. 55-58.

ლიტერატურა:

დიდი 2004: დიდი საბჭოთა ენციკლოპედია. მოსკოვი, 2004;
დუმბაძე 1964: დუმბაძე მ. ნიკო ბერძენიშვილი. თბილისი, 1964
ენციკლოპედია 2002: ენციკლოპედია. თბილისი, 2002;
საქართველოს 2001: საქართველოს ბიოგრაფიული ლექსიკონი. თბილისი, 2001

References

Archival sources:

Central State Archives of Archives Administration of Ajara, fund E-4, description 1, case 63, paper 16, 23-30, 70;
csaaaa, fund E-10, description 1, case 5, paper 58;
csaaaa, fund E-10, description 1, case 7, paper 16, 28;
csaaaa, fund E-10, description 1, case 10, paper 3, 17, 19;

csaaaa, fund E-10, description 1, case 20, paper 49;
csaaaa, fund E-10, description 1, case 35, paper 17, 42;
csaaaa, fund E-10, description 1, case 47, paper 30, 39;
csaaaa, fund E-10, description 1, case 65, paper 36;
csaaaa, fund E-10, description 1, case 143, paper 55-58.

Literature:

Dumbadze 1964: Dumbadze M. Niko Berdzenishvili. Tbilisi, 1964.

Encyclopedia 2002: Encyclopedia. Tbilisi, 2002.

Great 2004: Great Soviet Encyclopedia. Moscow, 2004.

Georgia 2001: Georgian Biographical Dictionary. Tbilisi, 2001.